

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SLAVISTIKY

JAZYKOVÝ OBRAZ ŽENY V POLSKÝCH PŘÍSLOVÍCH

THE LINGUISTIC VIEW OF WOMAN IN POLISH
PROVERBS

JĘZYKOWY OBRAZ KOBIETY W PRZYSŁOWIACH
POLSKICH

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

VYPRACOVALA: Darja Farbarová, DiS.

STUDIJNÍ OBOR: Polská filologie se specializací
na překladatelství a hospodářskou praxi

VEDOUCÍ PRÁCE: Mgr. Aleksandra Starzyńska, Ph.D.

OLOMOUC 2022

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní informační zdroje, které jsem použila. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Olomouci dne _____

_____

podpis

Děkuji Mgr. Aleksandrze Starzyńské, Ph.D., za konzultace, rady a připomínky, které mi během psaní bakalářské práce poskytla.

Obsah

1 WSTĘP.....	5
2 CZĘŚĆ TEORETYCZNA	8
2.1 JĘZYKOWY OBRAZ ŚWIATA W POLSKIM UJĘCIU	8
2.2 SKŁADNIKI JĘZYKOWEGO OBRAZU ŚWIATA	11
2.3 SPOSOBY REKONSTRUKCJI JĘZYKOWEGO OBRAZU ŚWIATA ...	12
2.3.1 PROTOTYP I STEREOTYP	13
2.4 DEFINICJA KOGNITYWNA	15
2.5 KATEGORYZACJA.....	16
2.6 WARTOŚCIOWANIE	18
2.7 PRZYSŁOWIA – PRÓBA DEFINICJI	19
2. 7. 1 ATYPRZYSŁOWIA	22
3. CZĘŚĆ PRAKTYCZNA.....	24
3.1 SYMBOLIKA POSTACI KOBIETY	24
3.2 ETYMOLOGIA LEKSEMU <i>KOBIETA</i>	24
3.3 DEFINICJE KOBIETY W SŁOWNIKACH JĘZYKA POLSKIEGO.....	25
3.4 OBRAZ KOBIETY W PRZYSŁOWIACH.....	26
4 ZAKOŃCZENIE.....	35
5 RESUMÉ.....	36

1 WSTĘP

Celem pracy jest rekonstrukcja językowego obrazu kobiety na materiale polskich przysłów. Przysłowia w niniejszej pracy stanowią tekstową podstawę materiałową. Aby zrealizować cel skorzystano z metodologii językowego obrazu świata i założeń definicji kognitywnej. W pracy przyjmuje się rozumienie językowego obrazu świata w wersji prezentowanej przez lubelskiego etnolingwistę – Jerzego Bartmińskiego. Zaproponowana przez J. Bartmińskiego definicja kognitywna zakłada „zdanie sprawy ze sposobu pojmowania przedmiotu przez mówiących danym językiem, tj. z zasobu utrwalonej społecznie i dającej się poznać poprzez język i użycie języka wiedzy o świecie, kategoryzacji jego zjawisk, ich charakterystyki i wartościowania” (Bartmiński 2006/2012, s. 42), zakłada ona uchwycenie elementów stereotypowych (zob.: tamże). Jest to definicja „adekwatna do potocznej świadomości językowej“ (tamże, s. 85). Punktem wyjścia w części analitycznej było przedstawienie wstępu kulturowego, mówiącego o symbolice postaci kobiety (w oparciu o *Słownik symboli* Władysława Kopalńskiego), etymologii samego wyrazu *kobieta* (w oparciu o słownik etymologiczny Aleksandra Brücknera) i sposobie jego definiowania w słownikach języka polskiego (*Podręczny słownik języka polskiego* pod red. Elżbiety Sobol, i *Słownik polszczyzny potocznej* pod red. Janusza Anusiewicza i Jacka Skawińskiego). Następnie podjęto próbę interpretacji przysłów i sprawdzenia jakie wyobrażenie o kobiecie prezentują, jakie stereotypowe cechy kobiety utrwalają oraz w jaki sposób jest ona w przysłowiach wartościowana. Przysłowia, które są źródłem danych empirycznych w tej pracy, pochodzą z kompendium przysłów polskich: *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich* pod redakcją Juliana Krzyżanowskiego (dalej: NKPP), będącego, jak dotąd, najobszerniejszym zbiorem paremiograficznym. Wyboru przysłów dokonano według klucza leksykalnego – do analizy włączono przysłowia zawierające wyraz *kobieta* (i jego derywaty słowotwórcze). W interpretacji przysłów pomocne były publikacje: *Słownik przysłów, czyli przysłownik. Pochodzenie, znaczenie, zastosowanie* Katarzyny Kłosińskiej i *Kobieta w przysłowiach, aforyzmach i anegdotach polskich* Ewy Jędrzejko.

Do tej pory podobnym problemem zajmowały się: Anna Cegiełka, która napisała artykuł pod tytułem *Kobieta w tradycyjnych przysłowiach i powiedzeniach angielskich i polskich*. Celem niniejszej pracy jest zaprezentowanie językowego obrazu kobiety w angielskich i polskich przysłowiach. Anna Cegiełka zajmuje się cechami konotatywnymi zakodowanymi w angielskich i polskich przysłowiach o kobietach, które składają się na językowy stereotyp kobiety. Analiza materiału potwierdza, że językowy stereotyp kobiety w języku angielskim i polskim są w znacznym stopniu podobne i cechy kobiety przeważnie są wartościowane negatywnie.

Ewa Jędrzejko w swojej pracy rekonstruuje obraz kobiety zawarty w przysłowiach, aforyzmach i anegdotach. Wskazuje najważniejsze czynniki, które wpłynęły na uogólniony „wizerunek własny“ w polskiej i europejskiej kulturze. Te czynniki to: natura, świat wyobrażeń antycznych i chrześcijaństwo. W pracy badano całe pole semantyczne kobiety (żona, białogłowa, dziewa, baba, pani, panna, dama itp.) Jędrzejko w swojej analizie stwierdza, że kobieta kieruje się najpierw uczuciem, a potem rozumem. Takie postępowanie wybacza się kobietom młodym i pięknym, starym lub brzydkim-nigdy. Mężczyźni powinni mieć władzę nad kobietami. Bicie kobiety jest wyrażeniem miłości. Ludowa mądrość przypisuje młodym kobietom rozrzutność, gadulstwo, plotkarstwo, nieumiejętność zachowania tajemnicy, zalotność, skłonność do zdrady, kłamstwa i silny temperament erotyczny. Z drugiej strony przypisywane są kobiecie też cechy pozytywne jak np. spryt, gospodarność, troska o rodzinę, miłość do męża i dzieci, większa uczuciowość i wrażliwość itp. Z tego wynika, że w stereotypach o kobiecie znajdują się cechy negatywne jak i pozytywne, które się wzajemnie dopełniają.

Jaka jest kobieta w języku polskim? To tytuł artykułu Romy Łobodzińskiej. Język polski opisuje, wartościuje i kształtuje wyobrażenia użytkowników zgodnie z nazwą przedmiotów. Obraz kobiety (dziewczyny, baby, niewiasty, panny, żony) zawarty w języku polskim opisywany jest przede wszystkim z uwzględnieniem wyglądu zewnętrznego. Cechy, które utrwaliły się jako negatywnie nacechowane to: brzydota, starość, chytrość, upór, głupota, zmienność, niestałość, kłótniwość, dokuczliwość, złośliwość, gadulstwo i plotkarstwo, ale też nacechowane pozytywnie jak np.: uroda,

młodość, dojrzałość, siła, dobroć, opiekuńczość, gospodarność, słabość, delikatność, króchość i opiekuńczość. Negatywny stereotyp jest częściej używanym elementem językowego obrazu kobiety w polszczyźnie.

Niniejsza praca różni się od wyżej wymienionych prac tym, że nie analizuje pola semantycznego kobiety, ale tylko przysłowia z leksemem *kobieta*. Analiza zawieła wszystkie przykłady ze zbioru Krzyżanowskiego (NKPP). Praca korzysta z założeń definicji kognitywnej.

Praca składa się ze wstępu, części teoretycznej, w której dokonano przeglądu rozumienia językowego obrazu świata (dalej: JOS) w ujęciu polskich lingwistów, opisano składniki i sposoby rekonstrukcji JOS, wyjaśniono pojęcie definicji kognitywnej, jako metodologii opisu JOS. W tej części opisano również pojęcia, którymi posługiwano się w pracy, a więc czym jest kategoryzacja i wartościowanie oraz przedstawiono definicję przysłowia. W kolejnej – praktycznej – części pracy zostały zaprezentowane informacje na temat symboliki kobiety w kulturze, etymologii samego leksemu *kobieta* i sposobu definiowania kobiety w słownikach języka polskiego. Informacje te poprzedzają zasadniczą część pracy, czyli analizę przysłów, które opisują kobietę i na podstawie których zrekonstruowano jej obraz. Po części praktycznej następuje zakończenie, streszczenie w języku czeskim oraz bibliografia i adnotacja.

2 CZĘŚĆ TEORETYCZNA

2.1 JĘZYKOWY OBRAZ ŚWIATA W POLSKIM UJĘCIU

Na gruncie polskim po raz pierwszy definicję językowego obrazu świata podaje Walery Pisarek w 1978 roku w artykule hasłowym opublikowanym w *Encyklopedii wiedzy o języku polskim* pod redakcją Stanisława Urbańczyka. Autor hasła *językowy obraz świata* pisze, że jest to: „obraz świata odbity w danym języku narodowym, nie odpowiada ściśle rzeczywistości obrazowi odkrywanemu przez naukę. Wskutek tego możliwe jest, że między obrazami świata odbitymi w poszczególnych językach narodowych zachodzą znaczne różnice, spowodowane m.in. różnymi warunkami bytowania danych narodów“ (Pisarek 1978, s. 143).

Językowy obraz świata, który przebija się w danym języku pojawia się w systemie leksykalnym:

najbardziej rozwinięte słownictwo dotyczy z reguły tej sfery zjawisk, która w życiu danej społeczności odgrywa najważniejszą rolę, i odwrotnie, słownictwo odnoszące się do zjawisk nie mających większego znaczenia charakteryzuje się ubóstwem. Wskutek tego obraz świata odbity w języku przez pryzmat życia społecznego zawiera element subiektywności. Z kolei jednak użytkownicy danego języka myśląc o rzeczywistości pozajęzykowej, posługują się pojęciami mieszczącymi się w jego systemie leksykalnym. W ten sposób język ukształtowany przez doświadczenie społeczne narodu sam do pewnego stopnia determinuje sposób widzenia świata, czyli „tworzy“ obraz rzeczywistości. Ujawnienie tych związków stało się punktem wyjścia dla tzw. hipotezy Sapira-Whorfa, a także skrajnych, często zabarwionych nacjonalistycznie teorii traktujących język jako „swoistą emanację ducha narodu“ i narodowego światopoglądu. Kontakty między narodami, zwłaszcza w ramach jednej wspólnoty kulturalnej, cywilizacyjnej i społeczno-politycznej, pociągające za sobą wzajemne zapożyczenia językowe, sprzyjają zacieraniu się różnic między obrazami świata odbitymi w językach tych narodów (tamże, s. 143).

W pracy powołano się na słowa Ireny Szczepankowskiej, według niej językowy obraz świata to: „interpretacja świata odzwierciedlona w języku określonej społeczności, będąca wynikiem jej doświadczenia poznawczego, uwarunkowanego zarówno czynnikami biologicznymi (ogólnoludzkimi), jak i kulturowymi (różniącymi poszczególne wspólnoty językowe)“ (Szczepankowska 2011, s. 65).

Językowy obraz świata składa się z kategoryzacji rzeczywistości tj.: „jej podział na wyróżnionym, czyli jej organizacja w system pojęć tworzących skrukturę znaczeniową (semantyczną) języka. Operacjom wzbogacania i porządkowania tej wiedzy towarzyszy nieodłącznie wartościowanie zjawisk dokonywane przez podmiot poznający, który ocenia rzeczywistość zgodnie z własnym antropocentrycznym i kulturowo zdeterminowanym punktem widzenia“ (tamże, s. 65).

Oto co mówi na ten temat Jerzy Bartmiński: „przyjmuję, że najogólniej mówiąc, jest zawartą w języku, różnie zwerbalizowaną interpretacją rzeczywistości dającą się ująć w postaci zespołu sądów o świecie. Mogą to być sady „utrwalone“, czyli mające oparcie w samej materii języka, a więc w gramatyce, słownictwie, w kliszowanych tekstach (np. przysłowia), ale także sądy presuponowane, tj. implikowane przez formy językowe, utrwalone na poziomie społecznej wiedzy, przekonań, mitów i rytuałów“ (Bartmiński 2012, s. 12).

Definicja Jerzego Bartmińskiego i Ryszarda Tokarskiego: „to pewien zespół sądów mniej lub bardziej utrwalonych w języku, zwartych w znaczeniach wyrazów lub przez te znaczenia implikowanych, który orzeka o cechach i sposobach istnienia obiektów świata poza językowego. JOS jest utrwaleniem zespołu relacji zawartych w językowym ukształtowaniu tekstu, a wynikającym z wiedzy o świecie pozajęzykowym” (Bartmiński, Tokarski 1986, s. 72).

Słowami Jerzego Bartmińskiego: „Pojęcie językowego obrazu świata, stanowiące istotny składnik programu badawczego etnolingwistyki, funkcjonuje w dwu wariantach, które w uproszczeniu można określić jako „podmiotowy” i „przedmiotowy” i przyporządkować terminom wizja świata i obraz świata. Wizja, czyli widzenie jest

wizją czyjąś, implikuje patrzenie, a więc i podmiot postrzegający; obraz, będący rezultatem także czyjegoś widzenia świata, tak silnej implikacji podmiotu nie zawiera, punkt ciężkości jest w nim przesunięty na przedmiot, którym jest to, co zawarte w samym języku. Nie znaczy to jednak, że nie można mówić nie tylko o czyjejś wizji świata, lecz i – bardziej pośrednio – o jakimś obrazie świata, np. dziecka, człowieka „prostego”, urzędnika, Europejczyka, a nawet klasyfikować językowych obrazów świata wedle tego, kim są ich twórcy i nosiciele” (Bartmiński 2012, s. 111).

Punkt widzenia i perspektywa, oba te pojęcia biorą pod uwagę wizję równie tak i obraz świata. Językowy obraz świata można rozumieć jako interpretację rzeczywistości, która należy do postaci zespołu przekonań o świecie. Przekonania mogą być utrwalone w samym języku, słownictwie w jego formach gramatycznych, słownictwie lub kliszowanych tekstach – np. przysłowia, albo implikowane przez formy i teksty języka (zob. Bartmiński 2012, s. 111).

Bartmiński pisze, że: „utrwaloną w języku charakterystykę rzeczy – określaną niekiedy jako wyobrażenie, projekcja, kreacja – najlepiej oddaje właśnie termin interpretacja. Zachowuje on postulowaną przez R. Grzegorzyczkową (1987) – równowagę między epistemologicznym obiektywizmem (świat istnieje realnie i jest poznawalny) a subiektywizmem (świata jest percypowany przez człowieka w sposób swoisty), podkreśla zarazem aktywność ludzkiego poznania i języka w stosunku do świata” (Bartmiński 2012, s. 111).

Na temat językowego obrazu świata Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska napisała: „pojęcie obrazu świata, obecne pracach z zakresu filozofii, antropologii i kulturoznawstwa, także nauk ścisłych, gdy mowa o „fizycznym obrazie świata”, kojarzone jest w pierwszej kolejności z XVIII- i XIX-wiecznymi poglądami badaczy niemieckich – Johanna Herdera oraz Wilhelma von Humboldta i jego słynnym stwierdzeniem, że w każdym języku naturalnym zawarty jest jemu właściwy ogląd świata (Weltansicht). W ujęciu kontynuatora teorii Humboldta, Leo Weisgerberga, „każdy język jest jakimś sposobem dojścia do świata; każda wspólnota językowa jest tworzona przez wspólny obraz świata zawarty w języku ojczystym”, a JOS jest „pewna

całą, działającą w języku w sposób ukierunkowany energią, przekształcającą, świat materialny w świat duchowy przy współdziałaniu danej wspólnoty językowej” (Niebrzegowska-Bartmińska 2020, s. 100).

Powołując się na słowa Renaty Grzegorzczkowskiej: „najnowsze językoznawstwo zmierza, jak się wydaje, w kierunku daleko idącej subiektywności w ujmowaniu tej kwestii, podczas gdy tradycyjna lingwistyka reprezentowała bardziej obiektywistyczne ujęcie relacji między językiem a rzeczywistością” (Grzegorzczkowska 1999, s. 41-42).

2.2 SKŁADNIKI JĘZYKOWEGO OBRAZU ŚWIATA

Składniki JOS obejmują różne zjawiska. Renata Grzegorzczkowska twierdzi, że trzeba rozróżnić elementy obrazu świata, a to ujęcia świata w znaczeniach i łączliwości leksemów od tych, których przejawiają się w pewnych własnościach gramatycznych języka. Badania etnolingwistyczne przedstawiają wiele przykładów cech gramatycznych, które odbijają warunki życia mówiących i wpływających na sposoby, które widzą świat przez ludzi, którzy mówią danym językiem. Własności gramatyczne, które są odbiciem pewnego widzenia świata mają własności historyczne. Najważniejsze cechy dla omawianego zagadnienia są cechy słownictwa stanowiącego swoisty klasyfikator świata. Ponadto na językowy obraz świata składają się właściwości słowotwórcze leksemów, które okazują sposób ujmowania zjawisk przez mówiących. Następnym składnikiem są żywe motywacje słowotwórcze i semantyczne, które współtworzą obraz świata zawarty w języku i funkcjonujący zarazem. Następnym ważnym składnikiem to konotacje semantyczne powiązane przez mówiących ze zjawiskami nazywanymi. Są to oceny kolorowane przez mówiących z desygnatami nazw, ustalone w faktach językowych (frazologizmach, metaforach, derywatach,) lub też w sytuacji konotacji indywidualnych, które nie są wyrażone językowo, ale objawiają się w pewnej charakterystycznej łączliwości (zob. Grzegorzczkowska 1999, s. 45 – 47).

2.3 SPOSOBY REKONSTRUKCJI JĘZYKOWEGO OBRAZU ŚWIATA

Renata Grzegorzczkova w swojej publikacji *Pojęcie językowego obrazu świata i sposoby jego rekonstrukcji* pisze, że przykładem faktów gramatycznych może być kategoria męskoosobowości w polszczyźnie, którą można traktować jako zaświadczenie wyróżniającego stanowiska mężczyzn w danej Polsce: porównuje ona gramatycznie kobiety z nie-osóbami (zob. Grzegorzczkova 2001, s. 163).

Przykładów świadectw derywacyjnych JOS-u można przytoczyć bardzo wiele: „motywacje nazw świadczą o wyróżnieniu przez mówiących określonych cech obiektów. Wystarczy przypomnieć nazwanie ptaka głuszcem dlatego, że jest głuchy przy tokowaniu, czy groźnego zwierzęcia ze względu na to, że lubi jeść miód – niedźwiedziem. Frazeologizmy w szczególny sposób dokumentują językowy obraz świata. Wystarczy przypomnieć różnorodność określeń śmierci w poszczególnych językach, np. pol. gryźć ziemię, wyciągać nogi, pójść na łono Abrahama i in. Swoistość kategoryzacji, dokonywanej przez język, można zilustrować przykładem jakiegokolwiek pola wyrazowego. I z jawisko konotacji, tzn. kojarzenia przez mówiących pewnych cech i przekonań z nazywanymi zjawiskami. Te wyobrażenia i przekonania są znakomitą świadectwem językowego ujmowania przedmiotu” (Grzegorzczkova 2001, s. 163 - 164).

W badaniach etnolingwistycznych, w rekonstrukcji językowego obrazu wycinka rzeczywistości, wykorzystuje się najczęściej trzy typy danych: dane systemowe, ankietowe i tekstowe oraz tzw. „dane przyjęzykowe“. Teksty dzielą się na kliszowane, które utrwalają wspólnotowe doświadczenie potoczne i kolektywny obraz świata a drugie to teksty odzwierciedlające doświadczenie zindywidualizowane i jednostkowe wizje świata. Teksty ankietowe przynoszą materiał o różnych stopniach stabilizacji. Cechy, które się powtarzają najczęściej są najsilniej stabilizowane, rzadkie odpowiedzi to teksty tworzone doraźnie (zob. Niebrzegowska-Bartmińska 2020 s. 170- 171).

2.3.1 PROTOTYP I STEREOTYP

Terminy prototyp i stereotyp są dla niektórych badaczy zasadniczo różne, a dla innych prawie takie same albo zypełnie takie same. Nakłonili leksykologów i semantyków do oceniania tymczasowych możliwości określenia znaczeń słów i odnalezienie nowych sposobów (zob. Bartmiński 2012, s. 52).

Szepankowska o prototypie pisze że „wyobrażenie idealnego reprezentanta kategorii (np. ptaka, mężczyzny, matki itp.) zakodowane w świadomości użytkowników danego języka. Cechy prototypowych okazów budują centrum pojęciowe kategorii oznaczonej daną nazwą. Obiekty mniej typowe są do niej zaliczane dzięki podobieństwu rodzinnemu do prototypu” (Szczepankowska 2011, s. 119).

Według słów Renaty Grzegorzycowej: „wyraz prototyp ma w języku ogólnym, zgodnie z sugestiami słowników, dwa główne, bliskie sobie znaczenia. Po pierwsze: „znaczenie nawiązujące do etymologii, wskazuje bardziej na relację genetyczną i oznacza pierwowóz, tzn. pierwszy wzór czegoś, który jest później naśladowany i rozwijany, np. w paleontologii mowa jest o znaleziskach stanowiących prototyp człowieka. Podobnie rozumieć trzeba prototyp bohatera w utworze literackim, prototyp powieści itp. Po drugie: znaczenie nie majace aspektu genetycznego; rozumieć je trzeba jako: wzorzec czegoś, wzorcowy przykład czegoś, także zupełnie konkretnie, np. prototyp metra, itp. ” (1998, s. 110).

Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska informuje, że Bartmiński o stereotypie pisze: „od czasu opublikowania w 1980 roku *Zeszytu próbnego Słownika ludowych stereotypów językowych* (SLS 1980) podstawową jednostką opisu etnolingwistycznego stał się stereotyp, początkowo definiowany jako stabilizowany sąd o przedmiocie, jako „ustabilizowane, tzn. reprodukowane, a nie tworzone doraźnie połączenie utrwalone w pamięci zbiorowej na poziomie konkretności odpowiadającej leksemom” ((Niebrzegowska-Bartmińska 2020, s. 108).

Niebrzegowska-Bartmińska stwierdza, że autor tekstu *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki* Jerzy Bartmiński z wiazku z połączeniami między płaszczyzną treści a płaszczyzną formy wyróżnia: „po pierwsze: topiki jako ustabilizowane połączenia jednostek semantycznych, którym nie odpowiada jeszcze stabilna forma ich werbalizacji: Szewcy piją. Kukułka przepowiada przyszłość. Słońca nie należy pokazywać palcem; po drugie: formuły, tj. ustabilizowane połączenia jednostek semantycznych, którym odpowiada stała postać formalna: szewska pasja, kukułcze jajo, jasne jak słońce; po trzecie: idiomy, czyli ustabilizowane połączenia czysto formalne, które dla użytkowników nie mają już przejrzystej motywacji semantycznej: wieszać psy na kim (złorzeczyć komu), rzucać mięsem (kłać), głupi jak but” (Niebrzegowska-Bartmińska 2020, s. 108).

Zgodnie z pojmowaniem stereotypu przez Waltera Lippmanna w jego pracy *Public opinion* (1922) i koncepcją Hilarego Putnama (1975), Jerzy Bartmiński przyjmował, że stereotyp to: „odmiany tak rozumianego stereotypu (obrazy, wzory, wyobrażenia mitologiczne, wyobrażenia ideologiczne). Wyobrażenie przedmiotu uformowane w pewnej społecznej ramie doświadczeniowej i określające, czym przedmiot jest, jak wygląda, jak działa, jak jest traktowany przez człowieka itp., zarazem wyobrażenie utrwalone z języku, dostępne poprzez język i przynależne do wspólnotowej wiedzy o świecie” (cyt. za: Niebrzegowska – Bartmińska 2020, s. 108-109).

Wojciech Chlebda o stereotypie mówi, że wyraz stereotyp w sferze terminologii nie jest tak znaczny jak w języku potocznym. Znaczenie stereotypu w zwyczajnej polszczyźnie to jak utarty, powszechny, oklepny, powszechnie znany, tradycyjny, banalny. Natomiast w terminologii naukowej, stereotyp gziła jako pojęcie wieloznaczne (zob. Chlebda 1998, s. 31).

Chlebda też pisze: „siedemdziesiąt lat badań nad stereotypem odznaczało się narastaniem raczej analityzmu w podejściu do problemu. Socjologia powiązała stereotyp głównie z dziedziną norm i zachowań grupowych, psychologia z procesami percepcji i kategoryzacji, ze sferą postaw, przekonań, uprzedzeń. Historia i teoria

literatury włącza stereotyp do katalogu „miejsc wspólnych”, zaliczając go wraz z kliszami, formułami, mitologiami, toposami tyleż do skonwencjonalizowanych środków ekspresji, co i do narzędzi opisu stylistycznego; stereotyp wykorzystywany jest tu także w analizach treściowo-kompozycyjnych i w relacjonowaniu historii tworzenia się w literaturze (i poprzez literaturę) fobii i obsesji narodowościowych (Chlebda 1998, s. 31).

W językoznawstwie percepcja stereotypu jest niejednakowa. Stereotyp w lingwistyce niektórzy językoznawcy skupiają swoją uwagę głównie na czysto lingwistycznej stronie stereotypu. Druga część zajmuje się warstwą głęboką stereotypu, która jest specyficznym zespołem sądów o wycinkach rzeczywistości. Te dzieli się na mentalną stronę z ludźmi jako istotami społecznymi, które badają stereotypy grup ludzkich, narodów, ras itp. Stereotyp się tu odiała od pojęcia a ze stereotypem łączą się przeważnie cechy wartościujące. Jednak orientacja etnokognitywna uświadamia stereotyp w dużo większej perspektywie, łączy go z językowym obrazem świata jako całość. Lingwistyczne pojęcie stereotypu można rozdzielić do trzech kategorii a to na stereotyp lingwalny, stereotyp mentalny i stereotyp linwomentalnym (zob. Chlebda 1998, s. 31- 32).

2.4 DEFINICJA KOGNITYWNA

Bartmiński o definicji kognitywnej: „Model definicji kognitywnej jest oparty na rekonstrukcji podmiotowej, co znaczy, że opis znaczenia jest zrelatywizowany do człowieka (wspólnoty komunikatywnej), nie jest opisem znaczenia in abstracto. Opis taki powinien, po pierwsze – ujmować wszystkie cechy zakodowane głęboko w strukturze języka i przypisywane przedmiotowi w sposób stały, cechy zatem relewantne dla rozumienia tekstów (bez ograniczania się – jak w definicjach taksonomicznych – do cech „koniecznych i wystarczających”); po drugie – powinien odtwarzać wewnętrzne uporządkowanie cech, zgodnie z poczuciem mówiących i odpowiadające utrwalonemu w języku „naiwnemu obrazowi świata”” (Bartmiński 2012, s. 94).

Głównym celem definicji kognitywnej przyjmuje: „zdanie sprawy ze sposobu pojmowania przedmiotu przez mówiących danym językiem, tj. ze sposobu utrwalonej społecznie i dającej się poznać poprzez język i użycie języka wiedzy o świecie, kategoryzacji jego zjawisk, ich charakterystyki i wartościowania” (Bartmiński 2012, s. 42).

Słowami Szczepankowskiej definicja kognitywna to:

model opisu znaczenia jednostek językowych adaptujący główne założenia semantyki kognitywnej, koncepcji językowego obrazu świata oraz teorii psychologicznych, które dowodzą prawdziwości tzw. kategoryzacji przez prototyp organizującej wiedzę potoczną zakodowaną w znaczeniach symboli językowych. Celem opisu semantycznego jest ujawnienie tej wiedzy, czyli systemu pojęć wraz z wpisanym w nich podmiotowym, wartościującym i kulturowo uwarunkowanym punktem widzenia. Definicje kognitywne z założenia mają charakter otwarty (na nowe dane wynikające z nieustającego procesu poznawczego) i są uporządkowane zgodnie z modelem kategoryzacji prototypowej, tzn. prezentują na pierwszym miejscu informacje stanowiące centrum pojęciowe kategorii, najczęściej aktualizowane w wypowiedziach, a następnie charakterystyki peryferyjne i marginalne. Składniki definicji kognitywnej mogą być także układane w zespoły tworzące określone kategorie (fasety – według określenia Anny Wierzbickiej), czyli „aspekty” charakteryzowanego zjawiska (Szczepankowska 2011, s. 21-23).

2.5 KATEGORYZACJA

Słowami Szczepankowskiej kategoryzacja to:

odzwierciedlony w języku proces podziału rzeczywistości na kategorie, czyli odrębne klasy bytów, cech, czynności, stanów; klasyfikacja; porządkowanie. Jest zasadniczym składnikiem językowego obrazu świata, ponieważ rezultaty tego procesu znajdują odbicie w strukturze znaczeniowej języka: w gramatycznym i leksykalnym zasobie jednostek i relacji między nimi. Z punktu widzenia psychologii poznania kategoryzacja wynika z dążenia do redukcji zmienności świata; jest przejawem zdolności ludzkiego umysłu do dostrzegania tożsamości pomimo różnic i różnorodności w

podobieństwie. Abstrahując od jednostkowych cech różniących poszczególne obiekty i łącząc je w zbiory tego samego rodzaju (np. praca, gra, zabawa...; żal, radość, gniew..., krzesło, fotel, taboret... itp.) na podstawie istotnych podobieństw, upraszczamy rzeczywistość i w ten sposób ułatwiamy sobie poznawanie świata oraz funkcjonowanie w nim. Językoznawców interesuje przede wszystkim to, w jaki sposób użytkownicy języka przyswajają sobie kategorie w nim zawarte i przydzielają do nich postrzegane obiekty; także to, w jakim zakresie języki różnią się pod względem kryteriów i środków wyróżniania kategorii (Szczepanowska 2011, s. 72).

Arystotelesowską klasyczną koncepcję kategoryzacji za wzorem innych nauk a to psychologii, filozofii, logiki przyjęto w dwudziestowiecznej nauce o języku. Z wiązku z tym rzeczywistość można podzielić na kategorie opierające się na cechach koniecznych, istotnych i wystarczających do tego, żeby szczeolna rzecz była tym, czym ma być. Charakterystyki te przysługują rzeczom obiektywnie i trwale – można je poznawać, kodować i odkrywać w znaczeniu symboli językowych, ale człowiek nie może ich zmienić (zob. Szczepanowska 2011, s. 72).

Szczepankowska dalej opisuje, że: „poza cechami istotnymi, które składają się na dane pojęcie i są podawane w definicji nazwy kategorii, rzeczom przysługują cechy przypadkowe, które są zmienne i mogą różnić poszczególne okazy danej klasy – nie powinny one wchodzić do definicji. Arystotelesowska idea kategoryzacji znalazła szerokie zastosowanie w lingwistyce, zwłaszcza w językoznawstwie strukturalnym. Tę klasyczną koncepcję kategoryzacji zakwestionował w czasach nowożytnych Immanuel Kant, odrzucając uprzywilejowanie obiektu poznania na rzecz podmiotu poznającego, który – zdaniem osiemnastowiecznego filozofa – narzuca światu kategorie własnego umysłu (takie jak: przestrzeń, czas, ilość, substancja, przyczynowość itp.)” (Szczepanowska 2011, s. 72).

Słowami Szczepankowskiej: „w tym sensie rzeczy na kategorie, odzwierciedlony w języku, ma charakter subiektywny, związany z możliwościami ludzkiego aparatu poznawczego, a nie z obiektywnymi (niezależnymi od ludzkiego poznania) atrybutami obiektów. Praktycznie wnioski z tego ujęcia relacji między podmiotem i przedmiotem poznania zostały wyciągnięte w naukach humanistycznych w XX wieku; m.in. w

etnologii badającej zróżnicowanie kategorii językowych zdeterminowane kulturowo a także w psychologii kognitywnej” (Szczepankowska 2011, s. 72-73).

Terminem kategoryzacja czyli klasyfikacja posługuje się również dział psychologii, logiki i językoznawstwa. Kategoryzacja może być rozumiana dwuznacznie a zależy od tego, jakie składniki będą przekazywane zabiegowi porządkowania. Uznając odmiennosc to: „token (okaz, egzemplarz, reprezentant) – type (typ, wzorzec, klasa) można mówić o wstępnej kategoryzacji polegającej na grupowaniu okazów czy egzemplarzy w klasy i o kategoryzacji generycznej polegającej na grupowaniu klas w superklasy. Odwołując się do słów J.S. Brunera: „kategoryzować oznacza czynić tożsamymi rzeczy w sposób widoczny różne, oznacza grupować obiekty, zdarzenia i ludzi wokół nas w klasy, oznacza reagować na nie w terminach ich przynależności do klasy raczej niż w terminach ich unikalności” (Maćkiewicz 1999, s. 51).

2.6 WARTOŚCIOWANIE

Wartościowanie według Szczepankowskiej to: „przypisywanie wartości (ocen) obiektom w procesie naiwnego poznawania świata (aksjologizacja); operacja towarzysząca profilowaniu pojęć i tworzeniu stereotypów językowych składających się na potoczny językowy obraz świata podmiotu ponającego. Perspektywa aksjologiczna (tj. kwalifikowanie obiektów według kryteriów: dobry/ zły, ładny/ brzydki, użyteczny/ nieużyteczny, ważny/ nieważny itp.) jest zakodowana w znaczeniu wyrażen językowych. Tkwi w jego warstwie denotacyjnej (tzn. odnoszącej się do istotnych właściwości desygnatu – obiektu oznaczanego), obejmującej podstawowe składniki treści (w przypadku wyrażen takich, jak: miłosierdzie, piękno, brzydota, mądry, martwić się, oczerniać kogoś), oraz w sferze konotacji, tj. cech stereotypowo kojarzonych z danym pojęciem: por. Przymiotnik czarny – neutralny jako nazwa koloru, używany z asocjacjami wartościującymi: «zły», «pechowy», «budzacy grozę», «żałobny» itp. W połączeniach metaforycznych: czarne mżsli, czarny wtorek, czarna rozpacz, czarny orszak i inne“ (Szczepankowska 2011, s. 160-161).

2.7 PRZYSŁOWIA – PRÓBA DEFINICJI

Według *Słownika języka polskiego* pod red. Szymczaka, przysłowie to „krótkie zdanie (lub zdania), zaczerpnięte ze źródeł literackich lub ludowych i utrwalone w tradycji ustnej, wyrażające jakąś myśl ogólną (sentencję, wskazówkę, przestrożę) często w formie wierszowanej” (Szymczak 1995, s. 1006).

W słowniku Katarzyny Kłosińskiej *Słownik przysłów, czyli przysłownik. Pochodzenie, znaczenie, zastosowanie* napisała o przysłowiu, że do połowy XVII w. zwano przysłowia przypowieściami. Nazwa ta nie była dokładna, ponieważ pod terminem przypowieść się ukrywała też bajka, dlatego że przysłowie, ale też właśnie bajka posiadały charakter alegoryczny (zob. Kłosińska 2004, s. 7).

Pochodzenie nazwy przysłowia to: „przysłowie oddaje łacińskie „proverbium”, którego etymologia: *pro* („zamiast”) + *verbum* („słowo”) wskazuje na nietypowość takiego środka wyrazu – na to, że używa się go zamiast zwykłych słów” (Kłosińska 2004, s. 7).

Dyscyplina badawcza o przysłowia nazywa się paremiologią, ta używana jest także do tytuowania językowego zasobu przysłów. Paremiografia to gromadzenie i wyjaśnianie przysłów, czyli stwarzanie ksiąg z przysłowiami. Kiedyś przysłowie określano prawie każdy środek językowy, który miał trwałą formę i wyróżniał się niedosłownością znaczenia. W stworzonych księgach przysłów było możliwe odnaleźć takie formy, jak: „Baba z wozu, koniom lżej” albo „Koniec języka za przewodnika”, ale także porównania, zwroty, typowe wyrażenia i frazy, np. „szczwany lis”, lub „głupi jak but”. Do kategorii przysłów też należały aforyzmy, maksymy i sentencje, jak np.: „Śpiesz się powoli”. W chwili obecnej przysłowie to jednostka tekstu, to dzieło literacko-językowe, mające formę często rymowanego zdania, które jest charakteryzujące niedmiennością formy i ma więcej znaczeń. Przysłowia prezentują się jako cytaty, gotowe teksty (zob. Kłosińska 2004, s. 7).

Przysłowia występują w zasobie języka leksykalnego: „stanowią gotowe formuły, służące wyrażeniu pewnych treści. Jednocześnie przypominają one utwory literackie – są to przecież gotowe teksty, podobne jak np. wiersze, odtwarzane w pamięci, Są więc tworamii literacko-językowymi“ (Kłosińska 2004, s. 8).

Przysłowie musi być skończonym i gotowym zdaniem. W większości przypadków przysłowie jest zdaniem złożonym, dwuelementowym – *Kto puźno przychodzi, sam sobie szkodzi*. Czasami są pojedyncze – *Mądry głupiemu ustępuje*. A mało kiedy są to zdania złożone z kilku zdań – *Kto daje i odbiera, ten się w piekle poniewiera*. Wyrazną cechą przysłów są rymy, które napomagają lepszemu zapamiętaniu. Rymy niebyły tylko mimotechniczną pomocą, ale też miały rolę magiczną. Rymowane przysłowie miało sprawić, żeby stało się coś dobrego – *Niech się dzieci rodzą, póki nogi chodzą* (zob. Kłosińska 2004, s. 8).

Przysłowie na skutek długiego żywota w języku i kulturze, pojawia się w różnych odmianach. Wariantywność dysponuje charakterem ilościowym – skrócone formy przysłów – *Mile jego początki, lecz koniec żalorny* – *Mile złego początki*, lub jakościowy – *Na pochyle drzewo i kozy skaczą* – *Na pochyle drzewo każda koza skacze*. Żeby było można uznać dwa różne zdania za warianty tego samego przysłowia, ale nie na dwa osobne przysłowia, nie mogą być między nimi wielkie różnice i oba zdania powinny posiadać jednakową treść i metaforę. Wariantami przysłów są np. *Lepszy wróbel w rękę niż gołąb na dachu* i *Lepszy wróbel w rękę niż dzięcioł na sęku*. Za to synomicznymi przysłowiami mogą być np. *Nie mów hop, dopóki nie przeskoczysz i Przed bitwą nie trąb wygranej*. Przysłowie też ma znaczenie dwustopniowe, to znaczy, że mówi o pewnej sytuacji, z której się wywodzi zasada ogólna. Dzięki dwustopniowości można przysłowia używać w różnorodnych sytuacjach (zob. Kłosińska 2004, s. 9).

Przysławia objawiają się u nas już wieki, dzięki zabawnej formie, obrazowości i rymom, wtedy są łatwiejsze do zapamiętania, dlatego też lubimi się nimi posługiwać. Przez kolejne pokolenia są przysłowia przswajane, tak samo jak język i kultura. Przedawana jest ich forma i treść z pokolenia na pokolenie. Do przyjmowania

językowego obrazu świata dochodzi właśnie poznawaniem nowych przysłów (zob. Kłosińska 2004, s. 11).

Najczęstszym tematem polskich przysłów są prognozy meteorologiczne – *Od świętej Anki zimne wieczory i ranki*. Lub wskazówki gospodarcze, albo różne okresy historyczne – *Za króla Sasa, jedz, pij, i popuszczaj pasa*. Równie często się objawiają przysłowia z nakazami czy też z zakazami moralnymi, które ujawniają system etyczny. Z tego wynika, że przysłowia nas uczą np. lojalności, konsekwencji, posłuszeństwa, wytrwałości i ostrzegają. Z przysłów się można dowiedzieć ogólne prawdy o świecie i że nie wszystko zależy od nas, co wydarza się w naszym życiu, ale też od przeznaczenia, Boga bądź losu, który jest bardzo zmienny (zob. Kłosińska 2004, s. 12).

Żeby coś uzasadniczyć, często posługujemy się przysłowiami – *Co nagle, to po diable*, mówiąc to przysłowie, usprawiedliwiono nasze lenistwo. Na takie przysłowia są często kontargumenty przysłowiowe – *Nie odkładaj do jutra tego, co masz zrobić dziś* (zob. Kłosińska 2004, s. 13).

Kłosińska też mówi o przysłowiach że: „są nam potrzebne nie tylko jako ozdobniki językowe. Używamy ich nie tylko po to, by ująć coś w barwny, czasem zabawny sposób. Służą jako argumenty w dyskusji, opisują świat, są życiowymi drogowskazami” (Kłosińska 2004, s. 14).

Bez przysłów i bez innych form językowych tródnio stworzyć porządek etyczny. Przysłowia są pomocne do porządkowania określania dobra i zła, doświadczeń i do ustalenia hierarchii spraw irzeczy. Sprawy abstrakcyjne przywodzą do wymiaru kontekstu z tego powodu ułatwiają zrozumienie trudnych zjawisk etycznych. Cecha obrazowości powoduje, że przysłowie pełni szczególną funkcję w naszym życiu i pozwalają nam zapoznać się z rzeczywistością (zob. Kłosińska 2004, s. 14).

Do utrwalenia przysłów w znacznej mierze były przysłowia z bajek i anegdot, przeważnie przekazami ustnymi albo z utworów literackich. Właśnie bajki i ballady ludowe były bardzo ulubione, w których morały lub celne koncepty pojawiały się w

języku codziennym w przysłowiaach. Niewiadomo ale, co było wcześniej czy przysłowie, czy bajki lub ballady. Twórcy, do zakończenia bajek i ballad często urzywali przysłów. Też właśnie dzięki bajkom i balladom przechowało się wiele przysłów (zob. Kłosińska 2004, s. 19).

Polski epos narodowy, *Pan Tadeusz*, to utwór literacki, który kończy się przysłowiem – *I ja tam z gośćmi byłem, miód i wino piłem, A com widział i słyszał, w księgi umieściłem*. Dzięki takim utworom literackim zostały przysłowia dochowane przez wiele lat. Ignacy Krasicki we swoim utworze literackim *Myszeidos – My rządzą światem, a nami kobiety*, pierwszy raz użył leksemu *kobieta*, które do tego czasu było słowem wulgarnym a używały się, dziś już archaiczne słowa *białogłowa* i *niewiasta* (zob. Kłosińska 2004, s. 20).

W kulturze popularnej, a to w piosenkach, też znajdujemy przysłowia, które się utrwalają np. – *Chłopaki nie płaczą* Muńka Staszczyka. Zdawało by się, że przysłowia pochodzą tylko z dawnych czasów, ale kultura i język nadal żyją, więc wciąż powstają nowe przysłowia, wyrazy lub związki frazeologiczne (zob. Kłosińska 2004, s. 21).

Najstarze zapisane po polsku pochodzące z 1407 roku, znalezione w rękopisie Biblioteczki Jagiellońskiej przysłowie to – *Quando się łyka drą, tune ea drzy*, przetłumaczono – *Kiedy się łyka drą, wtedy je drzyj*, muwiono o butach, które są z łyka a nosili je chłopci. W przeszłości, a szczególnie v XV wieku istniały przede wszystkim przysłowia, które wurażały nawiązywanie relacji między mężczyznami a kobietami, konkretnie między między mężem a żoną – *Nie obieraj, junochu, oczyma, ale słuchaj cichymi uszyna, nie patrz liczka rumianego, ale urzędu a statku domowego*, w znaczeniu, by niewybierać żony oczami, ale słuchem, aby była posłuszna i umiała dobrze zadbać o dom, rodzinę i męża (zob. Kłosińska 2004, s. 25).

2. 7. 1 ATYPRZYSŁOWIA

W przeszłości zmieniano formę przysłów, żeby treść przysłowia była mniej cudza

Polakowi. W przysłowiaach zamiast bogów i mędrców używano bardziej swojskie postacie, np. *Co wolno Jowiszowi, tego nie wolno osłowi*, przeformułowano na *Co wolno wojewodzie, to nie tobie smrodzie*. Głównym powodem przetwarzania przysłów, to skłonność do dopasowania ich do obecnej sytuacji. Znane zdanie - *Ktoś nie śpi, aby spać mógł ktoś*, od Hamleta, przekształcano czasownik zależnie od sytuacji. Kierowca na przyjęciu mówi do drugiej osoby – *Ktoś nie pije, żeby pić mógł ktoś*. Matka do swoich dzieci mówi - *Ktoś nie leniuchuje, żeby leniuchować mógł ktoś*, itp. Na skutek przetwarzania tym sposobem przysłów powstają właśnie antyprzysłowia. Antyprzysłowia są żartobliwe obmiany znanych przysłów. Można także przerobić podstawowe przysłowie na jeszcze poważniejszą formę - *Ktoś nie żyje, żeby żyć mógł ktoś* (zob. Kłosińska 2004, s. 23).

Skrócone przysłowia to apokopy: *Obiecanki cacanki, a głupiemu radość*. – *Obiecanki cacanki. O wilku mowa, a wilk tu*. – *O wilku mowa. Nie taki diabeł straszny, jak go malują*. – *Nie taki diabeł straszny*. Niektóre takie skrócone przysłowia zmieniają się we frazeologizmy: osoby, które są niepozorne nazywano – *cichą wodą*, właśnie dzięki przysłowiu – *Cicha woda brzegi rwie*. A z przysłowia – *Kto pod kim dolki kopie, ten sam w nie pada*, przetworzono na zwrot – *kopać pod kimś dolki*, o znaczeniu, że ktoś działa na czyjąś szkodę (zob. Kłosińska 2004, s. 24).

Czasami zaś dochodzi takim przetwarzaniem zamiast na antyprzysłowie to do zniekształcenia przysłowia. Czym bardziej jest przestażała forma językowa danego przysłowia, tym częściej dochodzi do zniekształcenia. – *Mądrej głowie dość dwie słowie*, zniekształcone na – *Mądrej głowie dość przysłowie*, lub *Mądrej głowie dość po słowie* (zob. tamże, s. 24).

3. CZĘŚĆ PRAKTYCZNA

3.1 SYMBOLIKA POSTACI KOBIETY

Symbol *kobieta* w *Słowniku symboli* Władysława Kopalińskiego:

jest wcieleniem zasady negatywnej, pasywnej; symbolizuje Chaos, nieład; niezgodę; Księżyc; podświadomość; różnorodność; czystość; płodność. Ziemię, Matkę—Ziemię, matkę, macierzyństwo, miłość, opiekę; piękno; moralność, cnotę; pokusę, cudzołóstwo, rozpustę, intrygi, chytryść, kłamstwo; stałość; królestwo, naród, państwo, miasto, okręt; bałwochwalstwo; Kościół, wyrocznię; ekstazę; niepewność; niebezpieczeństwo; okrucieństwo; krańcowość; wielomówność. Kobieta symbolizuje Ziemię-Matkę, płodną, zapładnianą i użyżnianą przez męskie Niebo a Słońce, odbierająca od nich niezbędne do życia światło i wodę deszczową; zależną od nich, pokorną, dumną, spokojną i doznającą groźnych wstrząsów, dobrotliwą i niszczącą życie, które sama tworzy, dziewicę-wieloródkę, czystą i nieczystą, mistrzynię czarów i magii (Kopaliński 1990, s. 150–152).

3.2 ETYMOLOGIA LEKSEMU *KOBIETA*

Boryś Wiesław w *Słowniku etymologicznym języka polskiego* o kobiecie pisze: „kobieta od XVI w. ‘dorosła osoba płci żeńskiej’, najpierw od XVI w. ‘pogardliwie lub lekceważąco o osobie płci żeńskiej, też o prowadzącej rozwiązły tryb życia`, w znaczeniu neutralnym powszechne od XVIII w., dial. Kobita, też kobieta / kobieta często ‘żona’, kasz. ‘mężatka, żona, baba’. Wyłącznie polskie, pierwotnie ekspresywny wyraz, bez pewnej etymologii. Nie mają wystarczającego uzasadnienia liczne próby etymologii na gruncie sło., gdyż wuraz jest najprawdopodobniej polską innowacją, ale i jej rodzinami (ani obca, zapożyczona) podstawa nie jest ustalona. Niejasna także struktura wyrazu, domniemy przyr. - ‘eta poza tym nie istnieje, może pierwotna postać kobita z przyr. – ita (jak np. najmita)’” (Boryś 2005, s. 241).

W słowniku etymologicznym języka polskiego kobieta to: „*kobięcy, kobiecarz*; powszechnie, chociaż dopiero od 18. wieku dawną *niewiastę* rugować poczęło. Znamy je w literaturze dopiero od starego Marcina Bielskiego (około r. 1550), wyraźnie zaznaczającego, że to nazwa obelżywa: »mężę nas zową białogłowy, prządki, ku większemu zelżeniu *kobietami* zową«; »mogąc mężę przezywać żony *kobietami*, ale też nie do końca mają rozum sami«, skarżą się panie w jego Sejmie niewieścim, r. 1586. Istotnie pojawia się *kobieta* w czasie od 1550 do 1700 r. niemal wyłącznie w literaturze sowidzalskiej, we kpinach wszelakich, i dwa nasuwają się dla słowa wywody, albo od *koby*, ‘kobyły’, albo od *kobu*, ‘chlewu’, bo chów świni należał do obowiązków gospodyni; na wybór niezwykłego przyrostka (*-ieta*) wpłynęły nazwy *Biety, Elżbiety, Greta, Markiety*. Od nas przyszedł późny ten wyraz na Małą i Białą Ruś, do Słowaków i Czechów. Są w literaturze owej z końca 16. i początku 17. wieku i postaci z *kup-, kupita, Kubitjiwski* (obelżywe), a żacy łwowscy od *cubare, accubitus* (łac., ‘leżeć’) je wywodzili, ale to żart. Jeszcze u W. Potockiego wyraz to rzadki i w nim przeważa znacznie ujemne; nie sposób więc łączyć go z jakąś obczyzną, zatem wywód od *kobu* najprawdopodobniejszy (Brüć SE 1957, s. 241).

3.3 DEFINICJE KOBIETY W SŁOWNIKACH JĘZYKA POLSKIEGO

Definicje *kobiety* w słownikach języka polskiego są bardzo ubogie. W *Podręcznym słowniku języka polskiego* o kobiecie napisano: kobieta ż IV 1. «dorosły człowiek płci żeńskiej», kobieta lekkich obyczajów «prostytutka», kobieta do posług, do sprząwania «sprzątaczką, pomoc domowa», 2. *pot.* «żona» (PSJP Sob 2000, s. 336).

We *Słownik polszczyzny potocznej* wyraz *kobieta* to: «żona, narzeczona». Nie było go w domu. Jego *kobieta* powiedziała, że wróci wieczorem. *Zasl. 20 IV 86* (SPP 1996: 106).

3.4 OBRAZ KOBIETY W PRZYSŁOWIACH

Przysłowia rozdzielono na przysłowia, z których można wywodzić cechy kobiety wartościowane pozytywnie, cechy kobiety wartościowane negatywnie i na cechy, których nie jesteśmy w stanie wartościować lub nie zawierają cechy kobiety, albo uznajemy inne kryteria według których dzielimy przysłowia jak np. powołanie kobiety, przeznaczenie kobiety, zadanie kobiety, lub wartość kobiety.

1. Cechy kobiety wartościowane pozytywnie

1.1. spryt

- *Kobiety, choć się nie uczą w szkole, przecię wywiodą w pole* (NKPP, II, 88) – Nawet jak kobiety się nie uczą to i tak dadzą radę w życiu – na polu.

- *Najgłupsza kobieta w ciągu praktycznego życia pobije najrozumniejszego mężczyznę* (NKPP, II, 88) – Nieważne, czy jest kobieta głupia, bo nawet ta najgupsza jest sprytniejsza od mężczyzny.

- *Niech diabli wezmą kobiety – najgłupsza najrozumniejszego wyprowadzi w pole* (NKPP, II, 88) – Kobiety są sprytne.

- *Kobiety jak zechcą, to i samemu diabłu dadzą radę.* (NKPP, II, 88) – Kobiety są sprytne a jak tylko chcą, to uda im się pokonać cokolwiek i jakkolwiek trudnego.

1.2. uroda

- *Kobieta ma tyle lat na ile wygląda, mężczyzna – na ile się czuje.* (NKPP, II, 87) – Kobiety mają tyle lat na ile wyglądają a nie ile mają naprawdę lat.

- *Ogień pali z bliska, piękna kobieta z daleka i z bliska.* (NKPP, II, s. 89) – Kobiety powinny być piękne z daleka, tak z bliska.

- *Wiśnia i kobieta rumienią się, gdy dojrzewają.* (NKPP, II, s. 89) – Kobiety z wiekiem są ładniejsze, dojrzałe.

1.3. pracowitość

- *Robota kobieca choć nieznaczna, ale smaczna.* (NKPP, II, s. 89) – Domowy trud kobiety.

- *Robota kobieca nieskończona.* (NKPP, II, s. 89) – Kobiety ciągle mają coś do roboty.

1.4. dobroć

- *Anioł nie kobieta.* (NKPP, II, 86) – Kobiety są takie dobre jak anioł.

1.5. gospodarność

- *Zła kobieta – dobra gospodyni.* (NKPP, II, s. 89) – Kiedy jest kobieta zła to dobrze dla domu, męża i dzieci.

1.6. mądrość

- *Każdy dureń przy kobiecie.* (NKPP, II, 87) – kobiety są mądrzejsze od mężczyzn.

1.7. siła

- *Kobieta jak turoń.* (NKPP, II, 87) – Kobiety są silne.

1.8. uczciwość, skromność

- *Kobiety te są najlepsze o których najmniej mówią.* (NKPP, II, s. 88) – Uczciwa i dobra

kobieta jest taka o której nikt nic nie mówi, bo nie ma co.

1.9. uczuciowość

- *Kobieta czy kocha, czy nienawidzi – nigdy w miarę.* (NKPP, II, 87) – Kobiety są bardzo uczuciowe.

2. Cechy kobiety wartościowane negatywnie

2. 1. zło

- *Nad diabła rogatego gorsza zła kobieta.* (NKPP, II, s. 88) – Kiedy jest kobieta zła, to jest jeszcze gorsza od diabła.

- *Nie masz kobiety, której by zło nie skusiło.* (NKPP, II, s. 89) – Kobieta nie oprze się pokusie i zawsze się skusi.

- *Trzewik, pantofel – broń kobieca.* (NKPP, II, s. 89) – Kobieta jest zdolna ze wszystkiego zrobić broń kobiecą.

2. 2. zmienność, niestałość

- *Gust kobiet, pogody jesienne – wszystko to odmienne.* (NKPP, II, 86) – Gust kobiety się zmienia tak samo szybko jak pogoda jesienią.

- *Kobieta zmienna jest.* (NKPP, II, 87) – W słowniku Kłosińskiej *Słownik przysłów, czyli przysłownik. Pochodzenie, znaczenie, zastosowanie, znaczenie tego przysłowia to, że żartobliwym sposobem wykazujemy, że kobiety często zmieniają decyzje i jest to dla nich naturalne. Przysłowie pochodzi z Eneidy rzymskiego poety Wergiliusza, który żył w I w. przed naszą erą. Original przysłowia brzmi „Varium et mutabile semper femina”*

przełożył do języka polskiego Tadeusz Karyłowski: „Zmienna i zawsze niestała kobieta” (zob. Kłosińska 2004, s. 102).

- *Rychło się słaba zadyszy kobietka, gdy za nią w pogoń bieży miłość letka.* (NKPP, II, s. 89) – Kobiety są niestałe, szybko się zakochują i tak samo szybko się odkuchują.

2. 3. kłamstwo

- *Na pajęczynie by się powiesił, kto by kobiecie uwierzył.* (NKPP, II, s. 88) – Nie wolno wierzyć kobietom.

- *Trzymać kobietę za słowo, a piskorza za ogon – na jedno wychodzi.* (NKPP, II, s. 89) – Kobiety kłamią, nie potrafi dotrzymać słowa.

- *Kobiecie i koniowi nigdy nie dowierzaj.* (NKPP, II, 87) – Kobiecie nie wolno wierzyć tak samo jak koniowi.

2. 4. plotkarstwo, gadulstwo

- *Kiedy ci kobieta powie dwa słowa, weź jedno, a drugie odrzuć.* (NKPP, II, 87) – Nie można wierzyć wszystkiemu co kobieta powie.

- *Nic tak nie plami honoru kobiety jak atrament.* (NKPP, II, s. 89) – Plotki, które są napisane szkodzą kobiecie o dużo więcej niż mówione.

- *W zgromadzeniu kobiet najłatwiej o mówcę, najtrudniej o słuchacza* (NKPP, II, s. 89) – Kobiety tylko gadają, ale nie słuchają.

2. 5. rozwiązłość, rozpusta, uleganie pokusom

- *Kto kobietę ustrzeże, ten się na pajęczynie powiesi.* (NKPP, II, s. 88) – Kobiety są rozpustne.

- *Kto myśli, iż można upilnować kobietę, do wariatów go oddać.* (NKPP, II, s. 88) – Kto myśli, że jest możliwe upilnować kobietę, to można go wariatem nazwać.

- *Łacniej wór pcheł upilnować niż jedną kobietę.* (NKPP, II, s. 88) – Upilnować kobiety jest niemożliwe.

2. 6. upór

- *Czego kobieta chce, tego Pan Bóg chce.* (NKPP, II, 86) – Kiedy kobiety czegoś chcą, to tak ma się stać.

- *Łatwiej wroga pokonać, niż kobietę przekonać.* (NKPP, II, s. 88) – Kobiety są tak uparte, że łatwiej pokonać wroga niż przekonać kobietę.

- *Nic kobiety nie przeprze, skoro się uprze* (NKPP, II, s. 89) – Kobiety kiedy się uprą to nic na nie nie działa.

2. 7. lekkomyślność

- *Jedna lekkomyślna kobieta więcej kobiet zepsuje niż dziesięciu mężczyzn.* (NKPP, II, 87) – Jedna lekkomyślna kobieta ma na inne kobiety większy wpływ nawet niż dziesięciu mężczyzn.

- *Kobieto! Puchu marny! Ty wietrzna istot.* (NKPP, II, 87) – Kobiety nie zdają sobie zprawy z konsekwencji własnych czynów.

2. 8. zachłanność

- *Kto lubi ubierać kobiety, tego one rozbierają.* (NKPP, II, s. 88) – Jak ktoś lubi kupować kobietom tego, co chcą, to kobiety go „rozbierają“ z pieniędzy.

- *Wieśniak pragnie pola, szlachcic godności, żołnierz wojny, kupiec pieniędzy, gospodarz pokoju, rzemieślnik roboty, malarz piękności, a kobiety całego świata.* (NKPP, II, s. 89) – Kobiety chcą wszystkiego, nawet tego czego nie potrzebuje.

2.9. złość

- *Jak kobieta idzie za mąż, to siedmiu diabłów pod pachą trzyma.* (NKPP, II, 86) – Kobiety są złe nawet jak za mąż wychodzą.

- *Rozzłoszczonej kobiecie wszystko trzeba wybaczyć.* (NKPP, II, s. 89) – Kiedy jest kobieta rozzłoszczona to lepiej jej wybaczyć, bo niewidomo, co potrafi zrobić i może to się zakończyć nieszczęściem.

2. 10. ciekawość

- *Zaspokoi ciekawość kobiety, jest to napelnić wodą przetak.* (NKPP, II, s. 89) – Kobiety są od przyrody ciekawe i nic jim niestarcza, ciągle chcą coś wiedzieć a najbardziej interesują je plotki.

2. 11. głupota

- *U kobiety włos długi, a rozum krótki.* (NKPP, II, s. 89) – Znaczenie przysłowia omawia Kłosińska w słowniku o nazwie *Słownik przysłów, czyli przysłownik. Pochodzenie, znaczenie, zastosowanie.* Myślono żartobliwie, że jakaś kobieta zrobiła jakąś głupotę, coś niemądrego albo popełniła jakiś błąd. Kiedyś to przysłowie przekonawało o tym, że mężczyźni są mądrzejsi od kobiet a kobiety głubsze od mężczyzn (zob. Kłosińska 2004, s. 102).

2. 12. łakomstwo

- *Kobiety się biorą za słodycze jak ryby na wędkę.* (NKPP, II, s. 88) – Kobiety są łakome.

2. 13. **niezdolność do dochowania tajemnicy** – wada, która pozostaje w związku z gadulstwem

- *Zachować co w sekrecie najciężej jest kobiecie* (NKPP, II, s. 89) – Kobiety nie umeją zachować sekretu, wszystko zdradzą.

2. 14. **placzliwość**

- *Łatwiej widzieć kobietę we łzach niż gęś w trzewikach.* (NKPP, II, s. 88) – Kobiety są bardzo płaczliwe i można ją zobaczyć łatwiej niż gęś w trzewikach, bo to nie możliwe.

2. 15. **przebiegłość**

- *Łzy – broń kobieca.* (NKPP, II, s. 88) – Kobiety wiedzą, że łzami osiągną czego chcą.

2. 16. **przemądrzałość**

- *Kobiety zawsze gotowe poprawiać kurację doktora.* (NKPP, II, s. 88) – Kobiety zawsze wiedzą wszystko najlepiej.

2. 17. **słabość**

- *Kobieto! Puchu marny! Ty wietrzna istoto.* (NKPP, II, 87) – Kobieta jest słabą istotą.

2. 18. **nienawiść**

- *Przyjaźń dwóch kobiet jest tylko złością przeciw trzeciej.* (NKPP, II, s. 89) – Kobiety potrafią się przyjaźnić tylko jak tej samej osoby nienawidzą.

Powołanie, przeznaczenie, zadanie, wartość kobiety

- *Kobiety, a zwłaszcza młodej, bez pieniędzy ani rusz.* (NKPP, II, 88) – status kobiety w przeszłości nie był zbyt wysoki. Młode dziewczyny nieuczono samodzielności, uczono je do roli matki i żony. Żeby kobieta dobrze wyszła za mąż, ojciec panny młodej wykładał posag, który zwiększał zainteresowanie młodej kobiety.

- *Kobiecie bez fartucha jak krowie bez ogona.* (NKPP, II, 87) - powołanie kobiety to życie rodzinne, czyli gotowanie, opiekowanie się dziećmi, mężem i domem.

- *Kobiety podnoszą i niszczą domy.* (NKPP, II, s. 88) – jak kobieta jest dobra dospodynią to dba o swój dom, ale jak jest leniwa i nie dba o swój dom, to w domu jest bałagan.

- *Kobieta, co się stroi do południa, od południa mało warta.* (NKPP, II, 87) - niepracowita, więcej czasu poświęca na dbanie o wygląd niż o dom i rodzinę.

- *Głupią kobietę poznasz po spódnicy.* (NKPP, II, 86) – kobieta, która jest ładnie ubrana i dba o siebie, to znaczy, że jest głupia.

- *Kobieta bez męża jest ni to, ni owo.* (NKPP, II, 87) – kobieta bez męża jest życia pozbawiona.

- *Kobieta bez zalotności, to kwiat bez woni.* (NKPP, II, 87) – kobieta chce wyglądem zwrócić uwagę, chce się podobać. Tak samo jak kwiat powinien pachnieć, to kobieta powinna się podobać.

- *Kobieta bez serca, mężczyzna bez odwagi – wiele niewarci.* (NKPP, II, 87) – kobieta, która jest bez serca, czyli nie jest dobrym człowiekiem a mężczyzna, który jest tchórz są wiele niewarci.

Kobieta czy kocha, czy nienawidzi – nigdy w miarę. (NKPP, II, 87) - uczuciowość jest czasami skrajna, kobieta jest skłonna do nadmiernego przeżywania.

- *Każda kobieta dwa razy szaleje: kiedy się kocha i kiedy siwieje.* (NKPP, II, 87) w niektórych okresach swojego życia jest nadmiernie uczuciowa. Charakterystyka starszej kobiety.
- *Z siwą głową do kobiety, jak z jeżem do psa.* (NKPP, II, s. 89) – kobiety preferują młodych mężczyzn. Tak jak pies nie jest zainteresowany jeżem, tak kobieta nie jest zainteresowana starszymi mężczyznami.
- *Kobieta przy kości.* (NKPP, II, 87) – kobieta, która ma większy rozmiar.
- *Kiedy gwizdże kobieta, diabeł kościół zamieta.* (NKPP, II, 87) – kobieta nie ma prawa robić wszystkich rzeczy co mężczyźni.
- *Jak ryba spomiędzy przynęt wybiera tę, która jej się najlepiej podoba, tak też i kobieta wybiera spomiędzy wielu mężczyzn jednego.* (NKPP, II, 86) – kobieta sprawdza to, co dla niej najlepsze.
- *Jak chłop kobietę przez dziesięć progów przewlecze, to dopiero będzie dobra.* (NKPP, II, 86) – brak posłuszeństwa.
- *Kobiety nie bij nawet kwiatem* (NKPP, II, s. 88) – mężczyzna powinien być grzeczny na kobietę.
- *Dobry kobiecie dziecko – jak koniowi owies.* (NKPP, II, 86) – jak koń potrzebuje owsa, to kobieta potrzebuje dziecka.
- *Kobiecie na zime kozuch, na lato dziecię.* (NKPP, II, 87) - powołanie kobiet do macierzyństwa.
- *My rządźmy światem, a nami kobiety.* (NKPP, II, s. 88) – wpływ na mężczyznę. Ignacy Krasicki pierwszy raz w tym przysłowiu użył leksemu *kobieta*, które do tego czasu było słowem wulgarnym a używały się, dziś już archaiczne słowa *białogłowa* i *niewiasta* (zob. Kłosieńska 2004, s. 20).

4 ZAKOŃCZENIE

W pracy przeprowadzono analizę, która zawiera wszystkie przykłady leksemu *kobieta* ze zbioru Krzyżanowskiego (NKPP).

Z przeprowadzonej analizy przysłów stwierdzono, że cech kobiety wartościowanych pozytywnie jest 9 a cech kobiety wartościowanych negatywnie jest 18. Jednoznacznie pozytywne cechy z analizy to: spryt, uroda, uczciwość/skromność, uczuciowość, pracowitość, dobroć, gospodarność, mądrość i siła. Jednoznacznie negatywne cechy to: zło, kłamstwo, plotkarstwo/gadulstwo, upór, lekkomyślność, zachłanność, złość, ciekawość, głupota, łakomstwo, niezdolność do dochowania tajemnicy, płaczliwość, przebiegłość, przemądrzałość, słabość i nienawiść. Z tego wynika, że stereotyp kobiety w polskich przysłowiach jest znacznie negatywny.

Niektóre przysłowia niemożna wartościować ani pozytywnie, ani negatywnie ze względu na cechy kobiety. Takie przysłowia wartościowano jako powołanie kobiety, przeznaczenie kobiety, zadanie kobiety i wartość kobiety np. Niektóre czynności nie mogą robić kobiety, ale mężczyźni mogą. W niektórych przysłowiach się objawia przemoc nad kobietami, a z drugiej strony, zaś w innych przysłowiach pisano, że mężczyźni mają być grzeczni i nie mogą kobiety skrzywdzić, jak w przysłowiu - *Kobiety nie bij nawet kwiatem* (NKPP, II, s. 88). Inne przysłowia pykają powołanie kobiety a to macierzyństwo, taka jest rola kobiety.

Stereotypowa kobieta to ta, która jest sprytna, urodziwa, uczciwa/skromna, uczuciowa, pracowita, dobra, gospodarna, mądra i silna, ale też zła, kłamie, plotkuje/jest gadułą, łakoma, niezdolna do dochowania tajemnicy, płaczliwa, przebiegła, przemądrzała i słaba. Nie może robić wszystkiego co chce, jej rolą jest macierzyństwo, opieka nad dziećmi, mężem i domem. Kobieta, która nie ma męża nie jest niczego warta.

5 RESUMÉ

Cílem práce je rekonstruovat jazykový obraz ženy na materiálu polských přísloví. Přísloví v této práci tvoří textový základ pro materiál. K dosažení tohoto cíle byla použita jazyková metodika a definice kognitivních definic. V práci je přijímáno porozumění jazykovému obrazu světa ve verzi prezentované lubelským etnolingvistou – Jerzym Bartminkim. Výchozím bodem v analytické části bylo představení kulturního úvodu o symbolice postavy ženy (na základě Slovníku symbolů Władysława Kopalińskiego), etymologii slova žena (vycházející z etymologického slovníku Aleksandra Brücknera) a způsob jeho definice v polských slovnících. Poté byl učiněn pokus o interpretaci přísloví a ověření, jaký obraz ženy představují, jaké stereotypní rysy ženy jsou zachovány a jak je v příslovích oceňována. Přísloví, která jsou zdrojem empirických dat v této práci, pocházejí z kompendia polských přísloví: Nová kniha polských přísloví a fráží zpracoval Julian Krzyżanowski (dále: NKPP), což je dosud nejrozsáhlejší paremiografický soubor. Výběr přísloví byl proveden podle lexikálního klíče do analýzy byla zahrnuta přísloví obsahující slovo žena (a jeho odvozeniny). Při výkladu přísloví byly nápomocné tyto publikace: Słownik przysłów, czyli przysłownik. Pochodzenie, znaczenie, zastosowanie Katarzyny Kłosińskiej i Kobieta w przysłowiach, aforyzmach i anegdotach polskich Ewy Jędrzejko.

Práce se skládá z úvodní, teoretické části, která shrnuje chápání jazykového obrazu světa tak, jak jej vnímají polští lingvisté, popisuje metody rekonstrukce JOS a vysvětluje pojem kognitivní definice jako metodologie pro popis jazykového obrazu světa. V této části jsou popsány pojmy, které jsou používány v bakalářské práci, tedy kategorizace, hodnoty a definice přísloví. Další částí, práce přináší informace o symbolice ženy v kultuře, etymologii samotného lexému a způsobu definování ženy ve slovnících polského jazyka. Tyto informace předcházejí hlavní části práce, tedy rozboru přísloví, která ženu popisují a na jejichž základě byl rekonstruován její obraz.

6 BIBLIOGRAFIA

1. BARTMIŃSKI, J., 2006/2012, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin: Wydaw. UMCS, 2012, (I. wyd. 2006).
2. BARTMIŃSKI, J., 1990/1999/2004, *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydaw. UMCS, 2004, (I. wyd. 1990), s. 103-120.
3. BARTMIŃSKI, J. – TOKARSKI, R., 1986, *Językowy obraz świata a spójność tekstu*, [w:] *Teoria tekstu. Zbiór studiów*, red. T. Dobrzyńska, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 65–81.
4. Brüc SE – BRÜCKNER, A., 1957, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
5. CEGIEŁKA, A., 2017, *Kobieta w tradycyjnych przysłowiach i powiedzeniach angielskich i polskich*, [w:] „Język a Kultura” 27, Wrocław, s. 235-244.
6. CHLEBDA, W., 1998, *Stereotyp jako jedność języka, myślenia i działania*, [w:] „Język a kultura”, t. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński, Wrocław, s. 31–42.
7. GRZEGORCZYKOWA, R., 1998, *O rozumieniu prototypu i stereotypu we współczesnych teoriach semantycznych*, [w:] *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki: teoria, metodologia, analizy empiryczne*, red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński, Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, s. 109-115.
8. GRZEGORCZYKOWA, R., 1999, *Pojęcie językowego obrazu świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 39-46.

9. GRZEGORCZYKOWA, R., 2001, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
10. JĘDRZEJKO, E., (1994), *Kobieta w przysłowiaach, aforyzmach i anegdotach polskich. Konotacje i stereotypy*, [w:] *Płeć w języku i kulturze*, red. J. Anusiewicz, K. Handke („Język a Kultura” 9), Wrocław, s. 159-172.
11. KŁOSIŃSKA, K., 2004, *Słownik przysłów, czyli przysłownik. Pochodzenie, znaczenie, zastosowanie*, Warszawa: Świat Książki.
12. KOPALIŃSKI, W., 1991, *Słownik symboli*, Warszawa: Wydawnictwo Wiedza Powszechna.
13. ŁOBODZIŃSKA, R., (1994), *Jaka jest kobieta w języku polskim?*, [w:] *Płeć w języku i kulturze*, red. J. Anusiewicz, K. Handke („Język a Kultura” 9), Wrocław, s. 181 - 186.
14. MAĆKIEWICZ, J., 1999, *Kategoryzacja a językowy obraz świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 47-55.
15. NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA, S., 2020, *Definiowanie pojęć w (etno)lingwistyce*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
16. NKPP – KRZYŻANOWSKI, J. (red.), 1969–1978, *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, t. I–IV, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
17. PISAREK, W., 1978, *Językowy obraz świata*, [w:] *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, red. S. Urbańczyk, Wrocław: Ossolineum, s. 143.
18. PSJP Sob – SOBOL, E. (red.), 2000, *Podręczny słownik języka polskiego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

19. SPP – ANUSIEWICZ, J. – SKAWIŃSKI, J. (red.), 1996, *Słownik polszczyzny potocznej*, Warszawa – Wrocław: Wydawnictwo Naukowe PWN.
20. SZCZEPANKOWSKA, I., 2011, *Semantyka i pragmatyka językowa. Słownik podstawowych pojęć z zadaniami i literaturą przedmiotu*, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
21. BORYŚ, W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.